

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Christian 2's Taarn paa Sønderborg Slot.

Cl. Eskildsen: Den sønderjydske Adel (Søgaard - Graasten).

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN
ETABLÉRET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) . . . Kr. 50.000.000
Reservefond 31.018.081

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN
HADERSLEV - HORSENS - KALUNDBORG - ODENSE
RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND
TØNDER - VIBORG - VARDE

Biler udlejes H. Jensen Toft

altid pæne og under paalideligt

Førerskab.

Ogsaa over Grænsen.

Humlekærren, Tønder

Tel. 255.

Indmeld Dem i

„Historisk Samfund for Sønderjylland“

og tegn Abonnement paa

„Sønderjydsk Maanedsskrift“

Sønderborg Slot.

Christian 2's Taarn paa Sønderborg Slot.

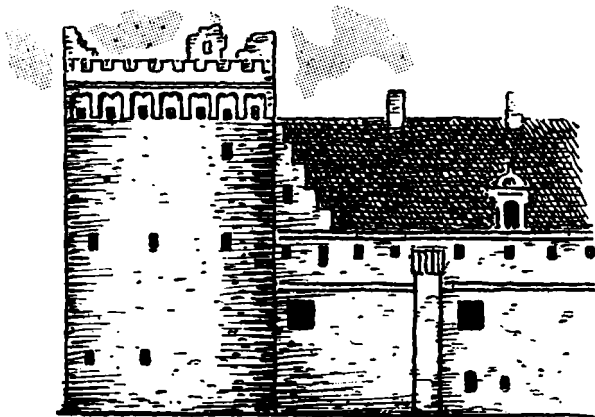
Sønderborg Slot var i Middelalderen stærkt befæstet med Taarne, Ringmur og Grave. Det største Taarn, „Blaataarnet“, stod paa Slotets Sydøsthjørne. Det har vel nok været et af Landets stærkeste

Taarne, da man valgte det til sikkert Opholdssted for en saa farlig politisk Fange som Kong Christian II.

Da Kong Christian II. den 9. August 1532 om Aftenen mellem Kl. 8 og 9 blev ført som Fange til Sønderborg Slot, var han næppe kommen in-

den for Slotsporten, før den lukkede sig efter ham. Kongen blev da heftig og greb den nærmeststaaende i Halsen.

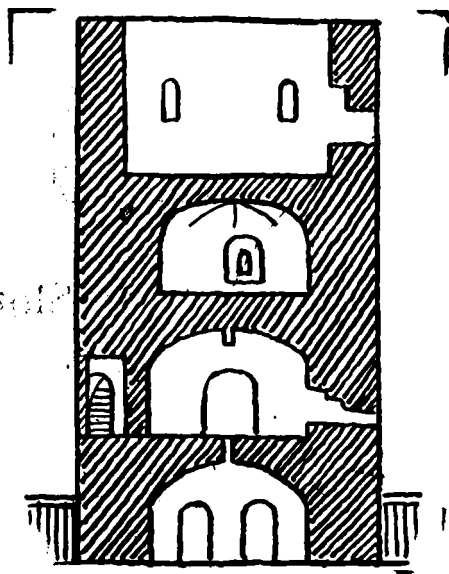
Det kom til Haandgribeligheder, Ridderen Knud Gyldenstjerne greb Kongen ved Skægget og rev den svære gyldne Kæde til sig, som

han havde om Halsen med den kejserlige Ridderorden (det gyldne Vædderskind). Gyldenstjerne vilde dermed betegne, at Kongen nu var en fangen Mand, der ikke mere kunde bære kongelige Prydelser. — Ordenskæden fandtes senere iblandt Kong Frederiks Klenodier.

Der er vel ingen Episode i Danmarks Historie, som har præget sig saa stærkt ind i Folkets Bevidsthed som Kong Christian II's Fangenskab paa Sønderborg Slot. Gengivelse af Carl Blochs store Billede findes i de Tusinder af Hjem i Danmark. Det har for en stor Del bidraget til, at ethvert Barn kender den ulykkelige Konges Trængselstid. Efter 17 lange Aar, fra 1532-1549, blev Kong Christian II ført til et mildere Fængsel paa Kalundborg, hvor han tilbragte sit Livs sidste 10 Aar. Han døde den 20. Januar 1559.

„Blaataarn“ omkring 1700.

Der fortælles, at da den fangne Konge i Februar 1549 forlod Sønderborg Slot, stod den mægtige alsiske Herremand Thomas Sture paa Vindebroen for at tage Afsked med ham. Sture var blevet skaldet, og Kongen sagde skæmtende til ham, at den Storm maatte have været heftig, som havde blæst Haaret af hans Hoved. Men Sture var ikke sen til at give Svar: „Ja, men stærkere var dog den Storm, som blæste Kronen af dit Hoved, Christian!“

Det „blaa Taarn“ blev nedbrudt 1755. I dette Aar besøgte Kong Frederik V. Sønderborg, og ved samme Lejlighed vilde han se Slottet. Han førtes af Raadsherrerne, og da Selskabet var i Nærheden af Taarnet, sagde en af Følget: „Her er Christian den Ondes Taarn.“ Kongen blev vred og svarede: „Hvad ondt har denne Konge gjort Eder?“ Kong Frederik forlod Byen uden at se Slottet. Otte Dage senere lagde et stort Skib til uden for Slottet, det havde Murere og Haandværkere om Bord. Disse nedbrød det gamle Taarn og medtog alt, hvad der mindede om Christian II's Fangenskab.

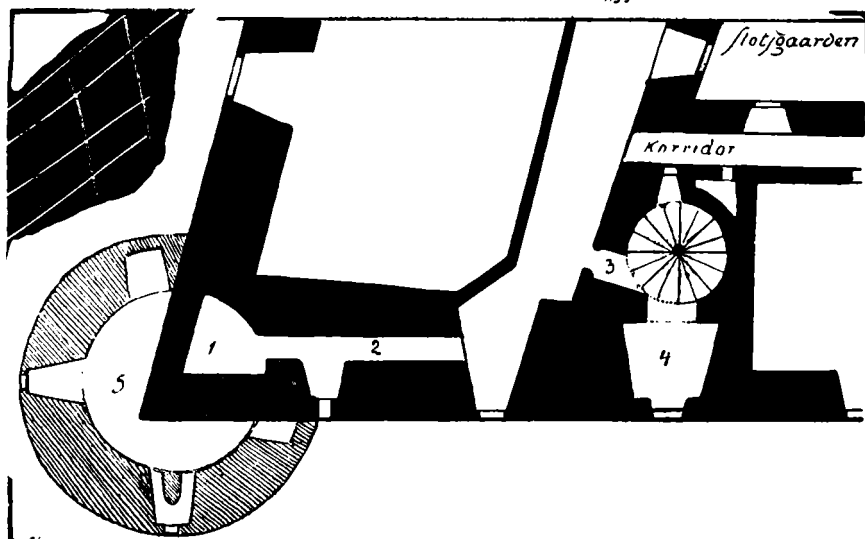
Hvor disse Minder kom hen, ved ingen. C. A. Thomsen beretter 1865 i sin „Beskrivelse over Sønderborg og Augustenborg Slotte“, at de blev kastet paa Havets Bund, „da man var kommet Als forbi.“

Taarnet blev jævnet med Jorden. Nu, snart 200 Aar efter, er

Fundamenterne atter kommet frem. Ved Anlægning af Lynafledere paa Sønderborg Slot skulde en af de store Kobberplader til Jordledningen graves ned. Derved stødte man paa Taarnets Underbygning, og efter en lille Prøvegravning saa man, at den stod sjældent godt bevaret. De mægtige Taarnmure er 3,80 Meter stærke. Selve Taarnet har en Diameter af ca. 14,5 m, det indvendige Rum godt 6 Meter. Murerne staar — saa vidt man kan se — i et Par Meters Højde.

Nu maa man haabe, at Pengene kan skaffes til Veje, for at dette historiske Minde kan blive afdækket. Det drejer sig kun om ca. 2000 Kr.

Efter „Jydske Tidende“

1. Rest af Christian II's Fængsel. 2. „Christian II's Gang“. 3 - 4. Trappetaarn med Vindue. 5. Det nedbrudte „Blaataarn“, hvis Fundamenter nu drages frem.

Den sønderjydske Adel (Søgaard-Graasten).

Foredrag ved det 8. Danske Hjemstavnstævne paa Rønshoved Højskole den 7. August 1930.

Af Cl. Eskildsen.

Vi ser i Sønderjyllands Historie som overalt en Herremandsstand gro frem af den frie Bondestands Rækker, ser den vokse og udfolde sig, saa Bondestanden vantrives og kvæles under dens Skygge, ser den stivne og falde sammen, mens nye Bøndergaarde i Frihedens Lys og Luft gror frem og grundfæster sig, ser i Dag røde Husmandstage sprede sig ud over den gamle udstrakte Avlsjord. *Fra Bonde til Herremand, fra Herremand over Bonde til Husmand*, det er Udviklin-

gen i store Træk. Den bestemmes af almindelige politisk-økonomisk-socials Forhold, der væsentlig er ens over hele Evropa; men ingen Steder er Udviklingen saa klar og saa vidt fremskreden som her i Danmark. Kommer vi til Østholsten og Meklenborg, føler vi os skruet tilbage til Forholdene før Bondebefrielsen, i Angel sidder Herremanden ved Siden af Bonden, i den genforenede Del af Sønderjylland er der ikke en - ikke een - tilbage af de gamle Adelslægter, og hvert Aar rejser sig mange nye Husmandshjem med hvide Mure og røde Tage paa de udstrakte gamle Herregaardskobler.

Udviklingen er *international*, og den er *fællesdansk*. Men Adels Historie har alligevel som al anden sønderjydske Historie et *særegent sønderjydske Islæt*. Hvor man end rører ved dette omstridte Grænselands Historie, finder man disse særegne Forhold. Vi har hverken kendt Trevangsbrug eller Vornedskab, Livegenskab og Stavnsbaand; Aaret 1788 er ikke vort Befrielsesaar. Vi begynder allerede 100 Aar før at udskifte i Vestslesvig, 1711 udskiftedes hele Varnæs' Bymark, Forordningen om almindelig Udskiftning og Bondens Befrielse fra Fæster til Arvefæster og Selvejer kom allerede 1766 til os.

Paa lignende Maade møder vi Grænselandets særlige Forhold i Adels Historie. Vi ser den oprindelige, dansk-sønderjydske Adel blive knust og fordrevet, og gennem Aarhundreder sidder paa de gamle Storgaarde en Herremandsklasse af fremmed Rod, uden social og kulturel Forbindelse med den brede Befolkning.

I store Træk fremtræder Adels Historie i Sønderjylland derfor i *følgende 4 Afsnit*: 1. den ældste, oprindelige, dansk-sønderjydske Adel, 2. den holstenske Adels Fremtrængen, 3. Adels Blomstrings-tid, 4. Adels Forfald.

I. Den ældste Adel.

Vi skriver den 11. September 1238. Det er 19 Aar siden, at Danskerne i Volmerslaget har faaet Korsdugen som Bannør- og Samlingsmærke, den aldrende Kong Valdemar Sejrs sysler med den Lovbog, hvis første Sætninger lyder: „Med Lov skal Land bygges. — Var ej Lov i Landet, da havde den mest, som mest monne gribe!“ I Landsbyen *Jyndeved* holdes der Retsdag. Bisp Tyge fra Slesvig er mødt og har stævnet 200 af Egnens bedste Mænd, deriblandt mange gode Herremænd. Aarsagen dertil er en Strid mellem Løgum Kloster og en af Egnens Herremænd. Løgum Kloster har faaet Bøgelhus Syd for Byen tilskødet, men en nærboende Herremand ved Navn Ubbo Tordsen har lagt sin Haand paa Gaarden og vil ikke udlevere den. Striden har staaet paa længe. Baade Bisperne i Ribe og Slesvig har dømt, men Herremanden har appelleret til Ærkebisp i Lund, og som Kommissær for Ærkebisp er Bisp Tyge nu mødt i Dag. Efter

at man har konstateret, at Ubbo er stævnet, men ikke mødt, gaar man Gaardens Grøfter og Grænser efter, træder derpaa sammen oppe i Landsbyen, og her fælder alle, alle 200 med Undtagelse af Ubbos Bror, den Dom, at Bøgelhus med Rette tilhører Løgum Kloster, og at Ubbo Tordsen har at udlevere den. Men saa stor er Herremandens Indflydelse, at da Kendelsen sendes til Lund, da ledsager Bisp Gunner i Ribe og alle Cistersienserklostres Abbeder i Danmark den med en ærbødig og indtrængende Henstilling til Ærkebisen om at dømme streng sagligt og ikke at lade sig paavirke af Herremandens Magt — Der gaar 20 Aar. Klostret har stadig ikke faaet Bøgelhus. Abbeder og Bisper dør, nye stadfæster de gamle Domme, men Ubbø Tordsen trodser dem alle; Konger stadfæster de samme Domme og dør, alle tre Valdemarssønner tvinges til at tage Stilling til Striden; alle Instanser dømmer i Klostrets Favør, Ubbo Tordsen holder ud paa Urettens Skanse, indtil Kong Kristoffer myndigt paabyder ham at standse Striden.

Hvad er det for et mærkeligt Billede, der her af gamle Papirer stiger op foran vort Blik? Vi staar i Jynde vad i en ren Bondeby, midt i en Egn af rent Bondepræg, og spørger vi de gamle, saa ved de at fortælle, at de gamle Landsbyer havde saa og saa mange Bol, alle lige store, Forskelle fandtes der ikke, — og saa møder vi her en Mand, der kan trodse Lov og Ret, der kan tage Kampen op mod et mægtigt Kloster, der kan lade haant om Domme og Trusler fra Ærkebisper og Konger! En flygtig Tanke strejfer de stakkels Bønder. Hvor skulde de finde Ret, naar selv et Kloster ikke kunde det? Men Hovedinteressen vender sig dog mod den mægtige Herremand og hans mange Standsfæller, der tilsyneladende pludselig er traadt ud af Historiens Mørke som en Stand over de lige og frie Bønder.

Det første, der er os paafaldende, ja ganske overrasker os, er *disse Herremænds store Tal*. De gamle Dokumenter vrimler af Navne paa Herremænd i Byer, Sogne og hele Herreder, som i umindelige Tider har været fri for alt, hvad der hedder Adelsvælde, og gaar vi vor Hjemstavns Jord igennem, saa finder vi deres Spor i en *Vrimmel af Voldsteder* langs med vore Aaer, ved vore Bække, ude i Eng og Moser, som engang var Søer. Vi gaar f. Eks. ned med den lille Sejersbæk, der ved Højer munder i Vidaaen, og finder paa en Strækning af 5 Kilometer ikke mindre end 5 betydelige Borge, Slotte og Voldsteder, begyndende med Trøjborg og Kogsbøl, Rantzauernes og Rosenkransernes stolte Borge, fortsættende med Kærgaard, Kobbervold og Trelbanke. Man kan vel uden Overdrivelse sige, at der dengang sad Herremænd i hver By.

Vi gaar gennem Egnen her, hvor dette Kursus holdes, og finder det samme Billede. Fra Ballegaard ved Als Sund til Holbækgaard

ved Nybøl Nor er der kun en Mils Vej, men vi har mødt Braadborg, Egeskovgaard, Avnbøllund, Ladkær, gamle og nye Borge og Gaarde. Vi finder i Rinke­næs baade Dalsgaard, Hovgaard og Benniksgaard, og gaar vi til Nabobyen Kværs, finder vi der ligeledes Minder om tre.

Vi standser ved de gamle Voldsteder og lytter. Historien er tavs. Sagnets Spind er tyndt, vi faar kun fat i et magert Sagn om den sidste Herremand og hans Død, men mange af de gamle Voldsteder har slet intet Mæle. Og dog har Folket i de fleste Tilfælde med rørende Trofasthed bevaret idetmindste *Navnet*. Kun et Eks.: Jeg nævnte lige, at der fandtes mindst 3 gamle Gaarde i Kværs. Da Søgaard stille­des til Avktion i 1725, fandtes i Markfortegnelsen Navnet Kværsgaard, den gamle Gaards Minde bevaret i et Marknavn. For nogle Aar siden fortalte jeg i Kværs, at Ratzlev Staakes Enke 1360 havde skødet en Gaard Æbild i Kværs til Løgum Kloster, og min Søster udbrød da: „Æfild! Det er jo Christian Lassens Mark!“ Ogsaa i dette Tilfælde er Navnet bevaret som Marknavn, og trofast kalder man endnu i Dag den Vej, der fører ned til det gamle Voldsted tæt ved Kokhave, for „gamle Hans Limbæks Fort“, omendskønt det næsten er 600 Aar siden, at gamle Hans Limbæk boede der en kortere Tid!

Vi undres over, saa talrig denne ældste sønderjydske Adel er, og vi standser i Mindet om de senere Herrer paa Borge og Slotte ved deres *Navne*. Hvem er det, der er stævnet i Jynde­vad? Ubbo Torsen, Mathias Urne, Lage Urne fra Karlsvraa, Iver Raabuk, Hans Truelsen, Peter Glennissøn osv., og hvor vi møder Herremænd fra denne Tid, da viser deres Navne, tydeligt og uomtvisteligt, at de er rundet af samme Rod som den øvrige sønderjydske Befolkning. *Det ældste Lag Herremænd i Sønderjylland er af fællesdansk-sønderjydske Oprindelse.*

Hvor er de blevet af? Ikke een af disse mange gamle Slægter er bevaret sønden Aa! — Vi gaar 100 Aar frem i Tiden og drager et nyt Billede frem.

II. Den holstenske Erobreradel.

Vi skriver 1345. For 5 Aar siden har Niels Ebbesen fældet den kullede Greve, og Folket har sunget til hans Pris. 1895 tryktes i „Sønderj. Aarb.“ for første Gang en Folkevise fra disse Egne, som bevarer Mindet om en lignende Kamp:

Hr. Iver og Hr. Buske de var Stalbrødre baade

— (I haver Tak, Iver Hr. Ottesøn!)

og de trætte om deres fædrende Skov.

-- (I giver os Volden over Skoven).

„Hør du, Hr. Iver, hvad jeg siger dig:
vidste jeg, du vilde ikke svigte mig.“

„Fuldvel vilde jeg faa Mad med dig,
vidste jeg, du vilde ikke svige mig.“

„Og hvor skulde Græs paa Jorden gro,
naar Broder vil ikke hinanden tro!“

„Skal jeg da tro paa dine Ord,
saa vil jeg gaa med dig til Bord.“

Den første Ret paa Bordet kom,
og det var Bolt og haarden Jern.

Liden Kirsten og hun over Bordet tren,
og hun spændte Bolt over sin Broders Ben.

„Hør du, liden Kirsten, kær Søster min,
hvi spænder du Bolt om din Broders Ben?“

„Jeg skal jo gøre efter Hr. Buskes Begær,
om han skal være min Hjertenskær.“

„Jeg beder dig, Hr. Buske, for Ære din:
du lad mig give bort Sjølegaver min.

Min Moder giver jeg baade Hus og Jord,
hun bærer for mig den Sorrig saa stor.

Min Broder giver jeg baade Sattel og Hest,
han bær for mig den Sorrig allermest.

Min Søster vil jeg slet intet giv',
hun haver forraadt mit unge Liv.

Hr. Buske -- giver jeg mit gode Sværd,
saa Mænd, han er det fuldvel værd!“

Hr. Iver og han sit Sværd uddrog,
— (I haver Tak, Iver Hr. Ottesøn!)

Hr. Buskes Hoved han af hannem slog.
— (I giver os Volden over Skoven).

Lige saa sikkert som Navnet Iver er et *dansk* Navn, der kun forekommer Nord for Ejderen, lige saa vist er Hr. Buske en *Tysker*. Ved Giftermaal, Svig og Mord vil han sætte sig i Besiddelse af Hr. Ivers fædrene Skov, men ved Snille og Kraft fælder den danske Herremand ham, og Folket synger Daadens Pris. Vi ved i Dag, at denne Hr. Iver boede paa Gaarden *Holbæk ved Adsbøl*, at hans Modstander Buske var hjemmehørende i Westensee mellem Rendsborg og Kiel, og at Trætten stod om de store Skove her ved Graasten. Vi ved ogsaa, at Hr. Iver stod paa haabløs Post. Fru Anna paa Søgaard fordrev hans Søn Jeppe Iversen fra Holbæk, som den indfødte sønderjydske Adel maatte vige fra saa godt som alle Herregaarde.

Vi standser et Øjeblik ved dette Billede. Den Adel, vi mødte i saa stort et Tal og hensynsløst udnyttende sin Magt, er nu selv stedt i Vaande, den staar i en *Kamp paa Liv og Død med en fremmed Adel*. Hvorledes er dette gaaet til?

Hertugerne af Abels Æt søger at skille Sønderjylland fra Moderlandet. De finder Støtte hos de holstenske Grever, og deres Hjælpekræfter er igen den holstenske Krigsadel. I samme Grad, som det gaar tilbage for Kongen og fremad for Hertugens Sag, maa de kongetro Hirdmænd i Sønderjylland vige for de fremmede. Fra Hertugens Borge Tønderhus og Sønderborghus tages de i Flanken, slaas ned eller presses ud af Landet. 1317 maa Kong Erik Mændved afstaa sin Ret til at udnævne Hirdmænd Syd for Kongeaaen, fire Aar tidligere har han maattet give Afkald paa alt Kongegods i Sønderjylland. Nu har Hertugen frit Spil. Den holstenske Adel forlenes med de indfødte Herremænds Gaarde og med Kongegodset. Hvor der fandtes stort sammenhængende Kongegods, der opstaar nu i Tiden 1313-1459 de store adelige Distrikter, der kendes helt til 1864. Med Vold, ved Svig, ved Giftermaal sætter de fremmede sig fast paa alle Gaarde helt op til Kongeaaen, Slægterne Rantzau, Ahlefeldt, Sehestedt, v. d. Wisch, Pogwisch, Buchwald, Rumohr, Blome og hvad de alle sammen hedder. Som en Afslutning paa denne Periode kan vi sætte den Dag i Ribe — 1460 — da den sønderjydske „Befolkning“ ved Tilblivelsen af Slesvigholstenernes Motto „Up ewig ungedeelt“ er repræsenteret ved 5 Ahlefeldter, 2 Rantzauer, 1 Reventlow og 1 v. d. Wisch!

Hvad blev der saa af den indfødte sønderjydske Herremandsstand?

Ikke en af de gamle Slægter holdt sig i Længden. En stor Del blev *knust* i Uvejret, dræbt, slaet ned i Bondestandens Rækker, som denne Jeppe Iversen paa Holbæk. En mindre Part blev siddende paa de gamle Slægtsgaarde, uden større Indflydelse og Betydning, og blev med Tiden *opsuget* af den indvandrede Adel. Saadan gik det Slægten Uge paa Skovbølgaard og Avnbøllund, Slægten Sture paa Als og i Slogs Hæred, Slægten Holk paa Ballegaard og Rønhave, der fostrede Kejserens berømte Feltherre og Wallensteins højre Haand, Generalfeltmarskal Christian Holk, og Slægten Magnussen paa Blansgaard. En sidste Del af denne Adel valgte i Konflikten mellem Hjemstavn og Ed at følge Kongen. De *bosatte sig Nord for Kongeaaen*, og med Tilfredsstillelse noterer vi, at flere af disse Slægter har udrettet store Ting for vort fælles Fædreland. Den berømte Urne-Slægt sad oprindeligt paa Sønderjyllands gamle Tingsted Urnehoved, Rosenkrans-Slægten har vistnok sine Rødder i Vestslesvig, Abildgaard-Slægten, en Tid lang Jyllands førende Adel, stammer fra Vestslesvig, Slægten Skram fra Angel, Slægten Friis fra Løjt.

Skal vi i Dag *beklage*, at Sønderjylland i denne urolige Tid mistede hele sin Herremandsstand, og en lands- og folkefremmed Overklasse satte sig fast i Landet? Den store Grundejer har i alle Lande gennem Aarhundrederne været Folkets naturlige Fører. Vort Land maatte i Kampen mod Tyskheden undvære dette Førerskab. Det er imidlertid muligt, at vore Herremænd i det lange Løb vilde have sat det sociale over det nationale og vilde have trukket Dele af Befolkningen med sig over til de finere Tyskere. Efter den indfødte danske Adels Fordrivelse var Faren ikke saa stor. Mellem Herremænd og Bondestand var der baade socialt og nationalt-kulturelt en dyb Kløft, som der aldrig blev slaaet Bro over. I den Kamp, der senere kom til at staa mellem Tysk og Dansk, blev *Bonden* tvunget frem. Maa-ske skyldes det for en Del den sønderjydske Adels Tilintetgørelse, at Bondestanden her blev saa selvstændig og højt udviklet, som Tilfældet senere var.

Hvorledes forløb dette Afsnit af Adelens Historie paa denne Egn, i Lundtoft Herred? Her fandtes det største sammenhængende Konunglef, idet hele Klipleve Herred fra gammel Tid af var Kongens Eje, og her opstod derfor ogsaa i den følgende Tid Sønderjyllands største Herresæde, *Søgaard*.

1344 fik *Hans Limbæk* af Hertug Valdemar V. Klipleve eller Lundtoft Herred i Pant, og byggede, efter at han en kort Tid vistnok, som allerede nævnt, havde boet i Kværs, sin Borg *Søgaard* ude i Søen. Fire Aar senere fik han Visby Sogn og Rømø i Pant med Vestslesvigs største Herresæde Trøjborg som Midtpunkt. Tørning ved Haderslev, Nøglen fra Nord til Sønderjylland, var senere Slægtens Hovedsæde. Her sad Limbækkerne som Nordslesvigs Fyrster med en Magt, som ingen Slægt senere har haft, ikke engang Hertugerne paa Sønderborg og Augustenborg.

1398 giftede *Klaus Ahlefeldt* sig med Hans Limbæks Datterdatter, og *Søgaard* blev derved gennem tre Aarhundreder Ahlefeldternes Hovedsæde., Vi kender hele Rækken af Ahlefeldter paa *Søgaard*; jeg skal ikke trætte Dem med alle Navnene; de levede og døde som andre Herremænd paa den Tid. Klaus Ahlefeldt, den første, faldt i Ditmarsken 1409, og da den gamle Hans Ahlefeldt i Slaget ved Hemnigsted 1500 segnede under det gamle Danebrog fra Volmerslaget i Estland, da faldt ogsaa Jørgen Ahlefeldt fra *Søgaard* og 10 andre Ahlefeldter med ham.

Kun en Begivenhed fra dette Tidsrum skal her fremdrages. fordi dens Følger har været at mærke indtil vor Tid. Ahlefeldt-Slægten havde siddet paa *Gaarden* i 100 Aar, da Brødrene Gregers og Frans delte den. De fik hver to Femtedele. Deres Faster Abel, gift Walstorf, havde 2 Aar før ved Skifte faaet en Femtedel. Abel Walstorf *solgte*

1498 sin Part til Hertug Frederik, den senere Konge. Delingen foregik efter Datidens Skik i Strøgods, og Hertugen fik paa denne Maade nogle Bol i hvert Sogn, f. Eks. i Felsted Sogn 12 Bol, i Uge Sogn 8 Bol. Denne Deling satte Skel for de følgende Aarhundreder mellem Hertugens, senere Kongens, Bønder, der dannede Lundtoft Herred under Tønder Amt, og Herremændenes Bønder under Søgaard og de senere oprettede mange Ladegaarde. Jonas Højer, Raadmand i Malmø, barnefødt i Rinkenæs, skriver 1628 om sin Hjemegn, at Bønderne under Tønder Amt er velhavende, medens de under Søgaard-Graasten udpines meget ved dagligt Arbejde og Hovtjeneste. Arbejder man i denne Egns Kirkebøger, saa finder man helt til 1864 Betegnelserne „Tønderhus-Bolsmand“, „Grøngrøft-Kaadner“, „Ladegaard-Bolsmand“ osv. Gamle Folk i de enkelte Sogne er endnu i Stand til at udpege de Gaarde, der for 430 Aar siden var saa heldige at slippe ud af Adelens Haand.

III. Adelens Blomstringstid.

Kort efter, at den holstenske Adel havde samlet alt Herremandsgods i sin Haand, begyndte Adelens egentlige Blomstringstid, om ved Aar 1500. *Aarsagerne* var af international Art. *Krudtets Opfindelse* gjorde en Ende paa de gamle Ridderhære, og de fleste Herremænd maatte nu blive hjemme paa deres Gaarde. Det lønnede sig ogsaa for dem, thi ved *Amerikas Opdagelse* kom der en Strøm af Guld til Evropa, Pengene sank i Værdi, Kornpriserne steg. Samtidig blev ved *Reformationen* hele Kirkegodset, omtrent en Tredjedel af Danmarks Jord, revet ud af Kirkens døde Haand og kastet ud paa det frie Marked. Fra Kongens forgældede Haand gled det hurtigt ved Pantsætninger og Køb over i Adelens Eje.

Indtil denne Tid havde Herremandens Jordegods overvejende bestaaet af Strøgods, enkelte Gaarde og Marker, spredt ind mellem Bøndergodset. Nu samlede man det til *sammenhængende Ejendomme*. I Italien kom denne Proces aldrig helt til Udfoldelse. Adelen blev ved at være en Byadel, der levede af Jordrenten, i Syd- og Mellemtyskland naaede man kun halvvejs til Maalet, i Nordtyskland og Danmark tog man desværre Skridtet fuldtud. Aldrig er der afsluttet saa mange Ejendomshandler som i denne Tid. Man købte, solgte og mageskiftede, hele Landsbyer nedlagdes for at afrunde Gaardenes Jordtilliggende eller for at oprette nye Ladegaarde. Driften omlagdes til Kornavl, og med denne hele Forskydning og Omlægning begyndte Bondens egentlige Lidelsestid. Han maatte levere Arbejdskraften til de store Avlsgaarde, han maatte slide i Hovarbejdet og blev Herremandens bosatte Tyende.

Idealet for Datidens Herremand var *Hertug Hans* paa Sønderborg.

Da han døde, havde han bragt alt Adelsgods paa Als og i Sundved paa sin Haand, havde fordrevet utallige Bønder og nedlagt en Mængde Bøndergaarde og havde paa denne Maade systematisk oversaaet hele sit lille Hertugdømme med Avlsgaarde, hvortil Bønderne i de tilbageblevne Landsbyer stillede Arbejdskraften. Hans Eksempel efterlignedes hurtigt. Med Koldinghus som Udgangspunkt samlede *Kong Frederik II.* næsten alt Adelsgods i Haderslev Amt, kun Gram og Høgsbrogaard i Tørring Len naaede han ikke at erhverve. I Vestslesvig udfoldede den *gottorpske Hertug* samme Bestræbelse med Tønderhus som Midtpunkt, og det lykkedes ham ogsaa at faa fat i alt Adelsgods i Slogs- og Tønder- Højer-Herreder.

Mellem de to Hertuger paa Sønderborg- og Tønderhus sad som mægtigste Adelslægt *Ahlefeldterne paa Søgaard*, og de stod ikke tilbage for Hertug Hans i Maalbevidsthed og Hensynsløshed. Fra Sundveds Grænser i Øst til Bylderup og Rabsted Sogne i Vest skræbde de Jord til sig, og Søgaard blev Hertugdømmets største Herresæde. De nedlagde et Utal af *enkelte Gaarde*, lagde paa een Gang Halvdelen af Vilsbæk By, 10 Bol, ind til Søgaards Marker, oprettede af tre andre Bol Avlsgaarden Aartoft ved Kliplev. De nedlagte *hele Landsbyer*. 1549 nedlagde Gregers og Frans i Fællesskab Landsbyen Vaardbjerg og oprettede hver sin Ladegaard, Grøngrøft og Kværs Ladegaard. En enkelt Gaard ved Landevejen fra Graasten til Felsted bevarer endnu den gamle Landsbys Navn og derved Mindet om denne første Nedlæggelse, der kendes fra disse Egne. 1601 nedlagdes Bøgskov By og noget senere Fiskbæk, 1608 Aarup, 1651 Kjelstrup, og som de sidste i Rækken jagedes 1716 17 Familier ud af Landsbyen Kiding, og Avlsgaarden af samme Navn oprettedes.

Som deres Standsfæller i andre Egne nedlagde de Søgaard-Herrer ogsaa *Kirker* og flyttede Sognegrænser. Om det forsvundne Kapel i Helligsted-Aarup er nedlagt af Ahlefeldterne vides ikke, men Gregers og Frans nedlagde kort efter Reformationen Bjærndrup Kirke og forenede dette Sogn med Kliplev. 100 Aar senere indledte man de første Skridt til at gøre det samme med Kværs, men det lykkedes ikke. Til Gengæld blev Adsbøl Kapel selvstændig Sognekirke, efter at Gregers havde valgt Graasten til Yndlingsopholdssted.

Dette Arbejdes Omfang tillader ikke at følge de enkelte Ahlefeldter af begge Linier i dette Tidsrum, kun det vigtigste skal medtages.

Gregers og Frans, der havde delt Gaarden i 1590, levede hele deres Liv i Kiv og Strid. Til sidst trak de en Mur tværs over den snævre Borgplads, fordi de ikke kunde taale at se paa hinanden, og Gregers opholdt sig helst paa et Jagthus paa Skovbakken ved Stængerod, det nuværende Graasten, hvor den gamle Alfsborg havde staaet. Til sidst maatte de stridbare Brødre dog følges ad paa deres sidste

Vej. De satte begge Livet til i den sidste Fejde mod Ditmarskerne, deres Lig førtes til Klipleve Kirke, og her bisattes de, Gregers som den ældste i Slægtens Gravkapel paa Sydsiden, Frans i et nyt Kapel paa Nordsiden.

Gregers' Sønnesøn af samme Navn, *Gregers Ahlefeldt d. Yngre*, gjorde Graasten til sin Slægts-Linjes Hovedsæde. Efter at Gaarden var brændt i 1603, flyttede han den over paa Østsiden af Alfnor, hvor han ved Mageskifte med Hertug Hans havde bragt alt Jordegods i Adsbøl og Fiskbæk paa sin Haand. For at afkorte Vejen byggede han en Dæmning tværs over det smalle Nor, den nuværende Graasten Gade og Landevej, saa Norets nordlige Del omkring Gaarden blev en Indsø. 1604 var Gaarden færdig, og 1616 byggedes det første Graasten Slot. Midlerne til disse store Foretagender havde han delvis faaet ved sit Giftermaal med Mette Blome, Datter af Hans Blome, der havde ægtet den sidste mandlige Stures eneste Datter og derved arvet denne Slægts store Ejendomme paa Als.

Efter Samleren Gregers fulgte Sprederen *Hans Ahlefeldt*, lige saa ødsel som han var haard. Torstensons Skarer afbrændte 1643 det gamle Søgaard, og Slægten genopbyggede ikke den gamle Stamborg. 1648 solgte Hans Ahlefeldt sin Halvpart af Søgaard til Hertug Hans' Søn, Hertug Filip paa Lyksborg. Denne havde 12 Aar i Forvejen i Stedet for den gamle Gaard Avnbøllund opført det stolte Slot Philipsborg ved Ullerup, med egen Kirke, indviet under stor Pomp. Det skulde blive Midtpunktet for stort Jordegods i Sundved og paa Graasten-Eggen. Men Adelens Nedgangstid var allerede inde. Polaktiden 1657 gav ogsaa Hertug Hans' Sønner Dødsstødet. Baade Sønderborg og Nørborg gik atter over i Kongens Eje, og Hertug Filip maatte i 1662 atter sælge Halvsøgaard med Graasten. 65,000 Rdl. fik han for det, 14 Aar i Forvejen havde han betalt 90.000 Rdl.

Medens den gamle Adel trindt omkring sank i Grus, steg Ahlefeldtslægten i den yngre Linjes sidste to Led op til svimlende Højde. *Frederik Ahlefeldt* af den yngre Linje havde paa sin Bryllupsdag med sin 15 aarige Hustru Dorthea Rantzau, Statholderens Datter, faaet tre Tønder Guld i Medgift. Han købte nu af Hertug Filip efter 160 Aars Adskillelse den ældre Linjes Halvpart af Søgaard, og han og hans Børn kaldte sig for Fremtiden „Herrer til begge Søgaard“. Men den gamle Borg bliver liggende i Ruiner. Han bor paa Graasten, og her udfolder sig et rigt Liv. Efter sin Svigerfaders Død bliver han Statholder i Hertugdømmerne. Korrespondenter i alle Evropas vigtigste Hovedstæder holder ham paa det løbende med alle vigtigste Nyheder; han faar Sæde i Kongens Raad, og da han engang i diplomatisk Ærinde er hos den tyske Kejser, gør denne ham til tysk Rigs greve. Hans anden Hustru er en tysk Grevinde, han erhverver

Grevskabet Rixingen ved Rhinen, og da Kongen efter Enevældens Indførelse gør hans Ejendomme paa Langeland til Lensgrevskab, kalder han sig „Herre til begge Søgaard, Greve til Langeland og Rixingen“. Efter Frederik III. Død i 1670 stiger han til den højeste Magt i Danmark næst efter Kongen. Peter Schumacher (Griffenfelt) fortrænger ham en kort Tid, men efter hans Fald i 1676 bliver Frederik Ahlefeldt igen Rigets Storkansler, og da han beholder Embedet som Statholder i Hertugdømmerne, siger A. D. Jørgensen om ham, at ingen Mand Danmark før og efter ham har indtaget saa høj en Stilling. Han bruger den i Kongens Interesse. Det skyldes ham, at Kongen 1684 gør Forsøg paa at indlemme den gottorpske Del af Hertugdømmerne i Danmark. Da Frederik Ahlefeldt dør i 1686, deler hans Sønner den rige Arv. Tre Døtre var gift med tyske Rigsgrever, den fjerde, Sofie Amalie, havde endog ægtet Hertugen paa Augustenborg.

Frederik Ahlefeldt d. Yngre var kun 24 Aar gammel, da han tiltraadte Arven efter sin Fader. I samme Aar giftede han sig med Kristian V. 15 aarige Datter Kristiane Gyldenløve, i andet Ægteskab var han gift med Storkansler Konrad Reventlovs Datter. Han købte Skovbølgaard og Avnbøllund, var Vice-Statholder i Hertugdømmerne, Amtmand i Steinburg, Guvernør i Ditmarsken og blev senere Statholder. Men hans Hu stod til Krig. Han førte under Danebrog det kongelige Hjelpekorps paa forskellige evropæiske Valpladser — det var dengang, de evropæiske Fyrster begyndte at sælge deres Under-saatters Blod for Penge, — han kæmpede paa Irland, og i Krigen mellem Holland og Frankrig blev han General. Han byggede lidt efter 1700 det andet Graasten Slot, berømt for sin Pragt i mange Lande. Alle Avlsbygninger flyttedes til den nuværende Graasten Herregaard for ikke at skæmme Slottet, og i deres Sted indrettedes der Ridestald, smukke Haver, et Orangeri med Drivhus for Blomster og Sydfrugter, der alene kostede over 100,000 Kr. Her dyrkedes det berømte Graastener Æble, som her paa sin Hjemegn endnu naar sin bedste Velsmag. Slotskirken, der forskaanedes i den store Ildebrand i 1756, er bygget og indrettet med Jesuiterkirken i Antwerpen, som Frederik Ahlefeldt havde set paa sine Krigstogter, som Forbillede. Medens han førte Kommandoen over et dansk Hjelpekorps for Kejseren, døde han i Regensburg 1708, kun 46 Aar gammel.

Hans Broder *Karl Ahlefeldt* arvede Graasten-Søgaard. Han var gift med Ulrikke Danneskjold, en Datter af Frederik III. Søn Ulrik Frederik Gyldenløve, var som kongelig Hofmarskal og Medlem af Statsraadet nær knyttet til København og havde bygget Sorgenfri Slot. Men han opholdt sig mest paa Graasten. 1721 førte han de slesvigske Stænder til Hylding paa Gottorp, men da han Aaret efter døde, viste det sig, at heller ikke den mægtige Ahlefeldt-Slægt kunde staa

Krisen igennem. Der erklæredes Konkurs over hans Bo, og ved Avktionen i 1725 spredtes de store Ejendomme paa mange Hænder. Ahlefeldternes 300 aarige Forbindelse med Søgaard var ophørt. Slægten beholdt kun Grevskabet Langeland; ikke saa underligt, at den unge Lensgreve Frederik som Valgsprog valgte det latinske Ord „tali procedunt ordine fata“. („Saadan gaar det i Verden!“).

IV. Adelen Nedgangstid.

Vi er dermed allerede naaet midt ind i det sidste Afsnit af den sønderjydske Adels Historie, Nedgangstiden. *Hovedaarsagen* dertil er det 17. Aarhundredes Krige. Da 1600-aarene begyndte, var Sønderjylland et ualmindeligt rigt Land. Wallensteins og Tillys Skarer fraad sede og ødte, Torstensons Skarer gjorde det andet Indhug, og da Polakkerne forlod Landet, var det usselt, fattigt, udtæret, udpint. Haardest rammer disse Tider altid de store i Samfundet, og de har vanskeligt ved at komme til Kræfter igen. Man kender fra dette Aarhundrede over 100 uddøde Adelsslægter i Hertugdømmerne! Nord-slesvig blev helt rensat for Adelen. Af alle de mange stolte holstenske Herremænd er der ikke en eneste tilbage! Den eneste Adelsslægt Nord for Grænsen, Slægten Schack, tilhører den nye Lensadel, der oprettedes paa Tomterne af den gamle.

Hvem blev saa Herremandens *Arvtager*? Graasten med Fiskbæk, Kiding og Aarup købtes af Hertug Christian August paa Augustenborg, og blev saaledes paa en Maade i Familien, da han betalte det med sin Moders, Storkanslerens Datter Sofie Amalies Penge. Orangeriet forfaldt, Slottet brændte 1756 og genopbyggedes paa tarvelig Maade, maalt med den gamle Pragt. Men i Slotshaven legede om Sommeren tre mærkelige Børn, som Kongedatteren Luise Auguste havde født Hertug Frederik: Oprørshertugen Christian August, Prinsen af Nør og Caroline Amalie, senere Danmarks afholdte Dronning. Graasten Slot havde under de sidste Ahlefeldter været det fasteste Baand mellem Kongen og Hertugdømmerne, det blev nu ved Siden af Augustenborg Centrum for Løsrivelsen. I vor Barndom færdedes her flere Gange den tyske Kejserinde Augusta Viktoria paa Besøg hos sin Broder Ernst Günther. Ogsaa denne Herlighed ligger i Skaar. Den danske Stat har ved Genforeningen overtaget Hertugens Ejendomme Nord for Grænsen, og for et Par Uger siden har Retten taget Enkens Gods Primkenau i Slesien under Konkursbehandling. — „Saadan gaar det i Verden!“

Hertuger og hertugelige Slotte interesserer os imidlertid ikke i denne Forbindelse. Vi spurgte: Hvem blev Adelen Arvtager? og Avktionen i 1725 giver tydeligt Svar. Overinspektør Paulsen købte Ballegaard, Skovbølgaard, Bøgeskov og Kjelstrup, Kancelliraad Paul-

sen Grøngrøft, Landraad v. Thienen Søgaard og Aartoft, Etatsraad Grund Stoltelund, Borgmester Böhme Ladegaard. Overalt i Sønderjylland ser vi den samme Proces. Kammerraader, Justitsraader, Etatsraader, Kancelliraader, Landraader rykker ind paa Herregaardene, og vore gamle Herregaardsromaners Poesi kaster endnu Glans over deres Minde.

Men hurtigt fulgte i deres Spor den danske *Bonde*, paa hvis Ryg den hele Adelsvælde var blevet tømret sammen. Hurtigt genvandt han sine Kræfter, efter at Bondebefrielsen i Slutningen af det 18. Aarhundrede havde løst hans Baand. Fra 1763 af stillede Regeringen alle slesvigske Krongodser til Salg, i mindre Parceller, til frit Eje, fri for Hoveri. 1766 kom Forordningen om Markfællesskabets Ophævelse, den 10. Februar, paa vor nuværende Afstemningsdag, og den 14. April i samme Aar løste Kongen de gamle Fæstebaand og gav den slesvigske Bonde den største Gave, Frihedcn.

Parcelleringen fra 1763 og fremefter skabte mange nye Bondehjem omkring de gamle Herremandsgaarde, ikke samlet i Byklynger, som de gamle Landsbyer, men spredt ud over Egnen. Snart begyndte ogsaa Bonden at rykke ind paa Stamgaarden. Jeg nævner kun to Eksempler: 1851 købte Bonden Knud Knudsen Rantzauernes gamle Slot Trøjborg, 1912 købte Andreas Raben Ahlefeldternes Søgaard.

Men i Bondens Spor følger i tætsluttet Række *Husmanden*. (Hvorfor bruger vi iøvrigt denne ganske misvisende Betegnelse, naar vi her i Sønderjylland altid har kaldt denne Stand med det gode danske Navn Kaadner). Endnu stod, særlig her ovre paa Østkysten, mange af de store Avlsgaarde, engang oprettet under Suk og Taarer ved Nedlæggelse af mange danske Bondehjem. Vor Tid, Husmandens Tid, er i Færd med at gøre gammel Uret god igen. Aarup, Kiding, Grøngrøft, Fiskbæk er omdannet til nye, lyse Husmands-Landsbyer, paa flere af Hertug Hans' gamle Gaarde har man ogsaa ladet det gamle Bynavn opstaa igen, og Udviklingen er ikke afsluttet endnu.

Græsset gror paa vore gamle Voldsteder, Trærødderne har om kort Tid sprængt de sidste Rester af det knejsende Trøjborg. Vi træder ind, vi sætter os og lytter.

Det sukker i den gamle Voldgrav, det rasler i Murbrokkerne, det suser i Trætoppene, der lyder til os en sagte Sang, Mindernes rige Sang, om stærke danske Slægter, der fæstede Bo her og der bukkede under, tro mod svorne Eder, og fremmede Slægters Jordgriskhed og Pragt, om Adelshovmod og Bondelidelse, men hele Sangen munder ud i en Jubelakkord: det svage, søndertrampede var i Længden det stærkeste, fordi det var i Pagt med Hjemstavnen. Og denne Ruins,

denne Hjemstavns Historie er tillige Landets, Slægtens er Folkets.

Hør Sus af Minder
om Borg og Hytter,
med hede Kinder
vi standser, lytter.
Og end vi mægter
i Arv at tage,
hvad stolte Slægter
os lod tilbage.

Thi har, vort Land, du end lidt og lider,
dit Navn skal staa til de sene Tider!

Vi rejser os og gaar herfra, ydmyge i Sindet, thi Hjemstavns
og Fædrelandets lange og rige Historie gør det enkelte Menneske
lille og ydmygt. Mon dette Sted ikke har et Budskab, der naar end-
nu længere ud, ud til alle, endnu højere op, opad mod Evigheden?
Vi standser ved Udgangen og læser, hvad Peter Rantzau skrev paa
den Sten, han satte over Portalen til sit stolte Slot:

Omnia vanitas:

Alt er Forkrænkelighed!

Skatte du sanker, og Borge du bygger, som dø du ej skulde,
i Morgen du dør, og hvem skal saa arve dit Gods?

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Tønder

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri

Formularlager - Bogbinderi

Vi har endnu et mindre Restoplag af

Sønderjydske Centralforenings Festskrift
for Kr. 12,00 — nu 6,00,

Denne smukke og indholdsrige Bog bør ejes af
enhver national Interesseret.

Ligeledes haves endnu:

R. P. Rossen: Danmarks Kongeslægter 1,50,

En udmærket Bog om dette interessante Emne.

Bøgerne tilsendes portofrit fra

HANS BECK'S BOGHANDEL

Storeg. (J. N. Jepsen) Tønder

Johs. Paulsen Schmidt's Boghandel, Tønder

Vestergade 67

Telefon 261

Stort Udvalg i Skønlitteratur, Fylde-
penne, Æskepost, billige franske
Raderinger og Lædervarer.

Hurtig

og præcis Besørgelse af alt indenfor Bog-, Kunst og Musik-Branchen
fra Indland og Udland.

I VESTSLESVIG

bør man læse

VESTKYSTEN.

Bil-

Traktor — Motor — Maskin

Smøre-

Olier

Fedt, Vognsmørelse, Gear-
kaseolie og Drivremme

kun. Ima Kvaliteter

CARL BORCH

Tønder

Telf. 44

H. P. Lorentzen

V. J. Lund's Eftfl.

Bogbinderi og
Protokolfabrik

TØNDER

Østergade 40 Telf. 106 Over Gaarden

Alt Bogbinderarbejde
udføres hurtigt og solidt.

**LYS & KRAFT
RADIO**

STOREGADE 24 TLF. 378

N. PICULELL

Sønderjydsk Maanedsskrift

Tønder

Postgiro Nr. 9816.

Abonnementspris fjerdingaarlig ved Posten Kr. 1,65, — i
Boghandelen eller frit tilsendt fra Seminarielærer Eskildsen
i Tønder Kr. 1,50.